

„Litere trwalsze niż kute w kamieniu” – przesłania wiersza *Lektury* Czesława Miłosza w kontekście tekstów ewangelicznych

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Prezentacja TED](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Jan Błoński, *Duch religijny i miłość rzeczy*, dostępny w internecie: <http://www.tygodnik.com.pl/traktat/blonski.html> [dostęp 19.03.2019 r.].
- Źródło: *Ewangelia św. Marka*, [w:] *Biblia Tysiąclecia*.
- Źródło: Czesław Miłosz, *Lektury*, [w:] tegoż, *Wiersze wszystkie*, Kraków 2011, s. 609.
- Źródło: Czesław Miłosz, *Piasek w klepsydrze*, [w:] *Ogród nauk*, Kraków 2013, s. 25–26.

„Litery trwalsze niż kute w kamieniu” – przesłania wiersza *Lektury* Czesława Miłosza w kontekście tekstów ewangelicznych

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

W życiu każdego człowieka zdarzają się sytuacje, w których zachęca się go do szukania mądrości, zgłębiania tajemnicy i rozwikływania zagadek. Mądry człowiek to ten, który umie się przyznawać, że wie niewiele i popełnia błędy. Prawdziwie mądry chce je naprawiać, by swojej egzystencji nadać sens. Doceniając znaczenie mądrej refleksji, porównuje się ją do „pereł rzucanych przed wieprze”. W naszym świecie oddzielanie tego, co prawdziwe, od tego, co jest zwiedzeniem, nie jest łatwe. Zatarciu uległy granice poznania, a nadmiar swobody interpretacyjnej wielokrotnie nie sprzyja budowaniu niepodważalnej wiedzy. Są jednak dzieła, które sprzyjają jej poszukiwaniu. Niektóre teksty brzmią jak głosy autorytetów, mędrców. Chcemy ich słuchać. Często zachłannie. Dla wielu uczestników kultury taką niezwykłą księgą jest Biblia. Wśród artystów słowa szczególne zainteresowanie Pismem Świętym wyraził Czesław Miłosz. Poeta przełożył na język polski wiele tekstów biblijnych, np. starotestamentową Księgę Psalmów, a z Nowego Testamentu Ewangelię św. Marka i Apokalipsę św. Jana.

Twoje cele

- Wyjaśnisz, czy refleksje poety w obszarze życia duchowego znalazły odzwierciedlenie w jego twórczości.
- Określisz, jak doświadczenia osobiste poety i jego ocena świata lat 70. XX w. wpływają na przesłanie utworów noblisty.

- Odniesiesz się do różnego rozumienia pojęcia „lektura” w utworze Czesława Miłosza.

Przeczytaj

Informacje o Czesławie Miłoszu znajdziesz m.in. w lekcji: [Koniec świata dzieje się tu i teraz – literackie nawiązania do Apokalipsy świętego Jana w wierszu Czesława Miłosza *Piosenka o końcu świata*](#)

Czesław Miłosz

Źródło: domena publiczna.

((Czesław Miłosz

Lektury

Zapytałeś mnie, jaka korzyść z Ewangelii czytanej po grecku.
Odpowiem, że przystoi, abyśmy prowadzili
Palcem wzdłuż liter trwalszych niż kute w kamieniu
Jak też abyśmy, z wolna wymawiając głoski,
Poznawali prawdziwe dostojęstwo mowy.
Przymuszony uwagą, nie dalszy niż wczoraj
Wyda się tamten czas, choć twarze cesarów
Inne dziś na monetach. Ciągłe trwa ten **eon**,
Lęki i pragnienia te same, oliwa i wino,
I chleb znaczą to samo. Również chwiejność rzeszy

Chciwej jak niegdyś cudów. Nawet obyczaje,
Uczty weselne, leki, płacze po umarłych
Różnią się tylko pozornie. Na przykład i wtedy
Pełno było tych, których w tekście się nazywa
Daimonizomenoi, czyli biesujących
Albo i biesowatych (gdyż „opętanymi”
Język nasz ich mianuje z fantazji słownika).
Drgawki, na ustach piana, zgrzytanie zębami
Nie uchodziły wtedy za znamię talentów.
Biesowaci nie mieli pism ani ekranów,
Rzadko tykając sztuki i literatury.
Niemniej przypowieść o nich pozostaje w mocy:
Że duch nimi władający może wstąpić w wieprze,
Które, zdesperowane tak nagłym zdarzeniem
Dwóch natur, swojej własnej i lucyferycznej,
Skaczą w wodę i toną. Co wciąż się powtarza.
I tak na każdej stronie wytrwały czytelnik
Dwadzieścia wieków widzi jako dni dwadzieścia
Kres mającego raz kiedyś eonu.

Berkeley, 1973

Źródło: Czesław Miłosz, *Lektury*, [w:] tegoż, *Wiersze wszystkie*, Kraków 2011, s. 609.

Wiersz Czesława Miłosza *Lektury* pochodzi z tomu *Gdzie wschodzi słońce i kędy zapada* (1974). Poeta podejmuje w nim problem znaczenia, jakie ma dla współczesnych ludzi tradycja, zakorzenienie w dobru i pięknie najdoskonalszego bytu. Zdaje się dowodzić, że bez dialogu z przeszłością nie ma tego, co jest *tu i teraz*. Postrzega tradycję jako dziedzictwo minionych wieków. Krytyk literacki Jan Błoński tak objaśniał zadanie, jakie postawił przed sobą Miłosz:

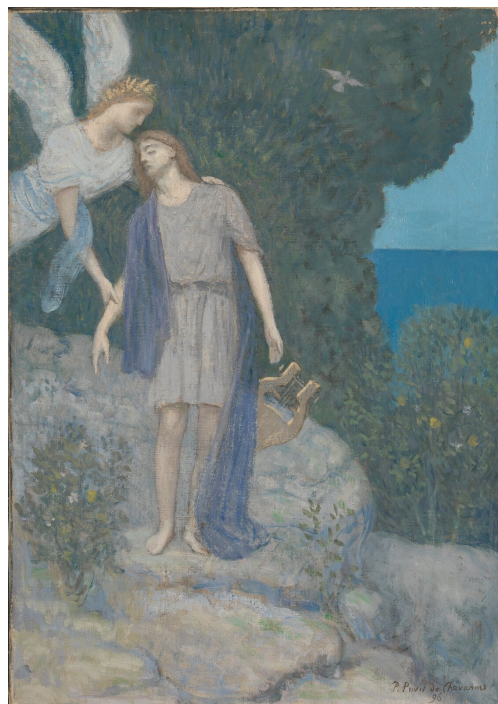
((Jan Błoński

***Duch religijny i miłość
rzeczy***

Miłosz mówił, że za swe zadanie uważał odbudowę wyobraźni chrześcijańskiej.

A chrześcijańska wyobraźnia to zapewne taka wyobraźnia, która jest przepojona szacunkiem i miłością do bytu, która nie odrzuca świata, nie wynosi swoich **chimer** nad świat, ale wyrasta z przekonania, że świat jest dobry i piękny, bo ugruntowany, uporządkowany przez byt najdoskonalszy. Więc zachwyt nad światem jest i obowiązkiem poety, i jego, że tak powiem, głównym zadaniem. Poeta to ten, który szanuje i czczy byt przez słowo. Kiedy słowo oddala się od bytu, traci blask i zmienia się w bredzenie,

w mowę opętanych, jak mówił Miłosz, „daimonizomenoi, czyli biesujących”. Ale także i byt, i ten świat stworzony – oddala się od nas, kiedy nie możemy go nazwać. Wtedy stajemy się wydziedziczeni. Wtedy zmieniamy się w mieszkańców **ziemi Ulro**, jesteśmy opuszczeni czy wydani **alienacji**. Więc zadaniem poety jest wtedy ocalanie bytu, uchronienie go w pełni jego blasku, w jego pięknie, bo piękno jest niezbywalnym atrybutem bytu. Stąd skłócenie poety z epoką, która tym się cechuje, że utraciła spontaniczne porozumienie, utraciła coś, co można by nazwać zażyłością z bytem. A jak skłócenie, to także oczekiwanie na moment przywrócenia, na **eschatologiczny** czy apokaliptyczny moment powrotu. I poezja jest – czy też powinna być – właśnie pracą na rzecz tego przywrócenia.

Jan Błoński, odwołując się do twórczości Czesława Miłosza, pisał o zadaniu poety jako „ocalaniu bytu, uchronienie go w pełni jego blasku, w jego pięknie”. Poeta i jego natchnienie to częsty motyw w malarstwie różnych epok. Puvis de Chavannes, francuski symbolista, utrwalił na swoim obrazie najstarszy atrybut poety – lirę, a spływające na niego natchnienie oddał w postaci skrzydlatej muzy. Źródło: Pierre Puvis de Chavannes, *Poeta*, 1896, domena publiczna.

Wiersz *Lektury* Czesława Miłosza dowodzi, że Pismo Święte zawiera teksty zachęcające do szukania mądrości. Jakie korzyści przynosi ta lektura? Studiowanie ksiąg sprzyja rozwojowi człowieka zarówno w sferze intelektu, jak i w relacjach społecznych. Czytając, dowiadujemy się, jacy jesteśmy, jaki jest nasz stosunek do świata i co możemy dla niego zrobić, by był lepszy i bardziej wobec nas przyjazny. Zdaniem wielu ludzi (wierzących i niewierzących) Biblia to spisane nauki i doświadczenia budujące poznanie. Cztery Ewangelie Nowego Testamentu opisują dzieło Jezusa, który posługiwał się przypowieściami, by uczyć ludzi mądrości.

Przypowieści, czyli krótkie **alegoryczne** opowiadania, nie powinny być odbierane wyłącznie dosłownie. Słowa w nich zawarte mają też przenośne znaczenie, wyrażają prawdy uniwersalne. Sens przypowieści miał zostać odczytany przez słuchaczy. Nie zawsze bywał zrozumiany.

Czesław Miłosz w latach 1971-1986 przełożył dziesięć ksiąg biblijnych, doskonale więc rozumiał, że tłumaczony tekst upraszcza sens oryginału. Znajomość różnych języków, którymi pisana była Biblia: hebrajskiego, greckiego i aramejskiego pozwala na lepsze zrozumienie przesłań Pisma Świętego.

Zrozumieć słowa to znaczy także umieścić te przetłumaczone w odpowiednim kontekście.

Z usilnej woli poznania (pełnego, pogłębionego) rodzi się często pragnienie definitywnego rozwiązania tajemnicy. Czasem jest to niemożliwe. Czesław Miłosz w jednym z esejów zbioru *Ogród nauk* dowodził, że tajemnicy należy się szacunek:

((Czesław Miłosz

Piasek w klepsydrze

Tajemnicy należy się szacunek. Gdyby człowiek nie był świadomy przemijania i swego życia, i wszystkich rzeczy ludzkich, nie byłby człowiekiem. Nie byłoby mu też dostępne piękno, którego samą istotą jest nietrwałość, i moc chwili przeciwstawionej upływowi czasu. Słowa Eklezjasty są wzorem wszelkiej poezji lirycznej, bo w nich ten, kto mówi i stwierdza, że musi przeminąć tak jak inni,

Pierwsza strona Ewangelii Jana z Biblii Johna Wyclifa (XIV wiek)

Źródło: domena publiczna.

wznosi się ponad swoją zniszczalność poprzez rytm języka. [...] Stałe rozmyślanie o czasie jest niemożliwe, bo paraliżowałoby czyny, podszeptując, że każdy będzie daremny. Ludzie muszą dążyć, kochać, nienawidzić, zakładać rodziny, zarabiać, walczyć. Ich dni muszą być poddane dyscyplinie narzucanej przez doraźne cele. Usposobienie artystyczne oznacza się wrażliwością na sam nurt czasu, który magnetyzuje, jak wąż królika. [...] Kontemplacja czasu jest kluczem do życia ludzkiego – ale można dokoła tego klucza tylko krążyć, nie można go dotknąć. Jedno jest pewne: nie każda kontemplacja czasu jest równie dobra, ponieważ jednak sama w sobie nie daje się ująć w słowa, rodzaj jej poznajemy po tym, jaki użytek zrobił z niej dany człowiek.

Źródło: Czesław Miłosz, *Piasek w klepsydrze*, [w:] *Ogród nauk*, Kraków 2013, s. 25–26.

Słownik

alegoria

(ge. *allēgoria*) postać, motyw lub fabuła mające poza znaczeniem dosłownym stały umowny sens przenośny
(definicja na podstawie słownika PWN)

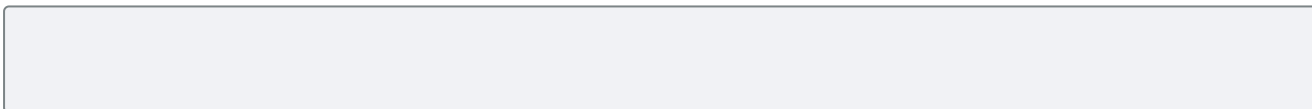
metafizyka

(gr. *ta meta physika* – to, co jest po fizyce) dział filozofii zajmujący się bytem jako takim – jego podstawowymi własnościami, leżącymi u podstaw świata, który jest nam dostępny poprzez doświadczenie zmysłowe

Prezentacja TED

Polecenie 1

Wysłuchaj wykładu Andrzeja Franaszka. Rozstrzygnij, czy refleksje poety w obszarze życia duchowego znalazły odzwierciedlenie w jego twórczości.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DPKsowEtd>

Film nawiązujący do treści materiału pod tytułem Czesław Miłosz - lektury.

Polecenie 2

Na podstawie treści wykładu określ, jak doświadczenia osobiste poety i jego ocena świata lat 70. XX w. wpływają na przesłanie utworów noblisty.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Zgodnie ze słownikową definicją wyraz *lektura* ma trzy znaczenia:

- czynność czytania
- to, co się czyta lub należy przeczytać
- spis książek przeznaczonych do przeczytania.

Zaznacz podane sformułowania zgodnie z ich słownikowym znaczeniem:

Zająć się lekturą.

Zatopić się w lekturze.

Dobierać sobie lekturę.

Przekazać wykaz lektur na bieżący rok szkolny.

Udostępnić innym katalog lektur z własnej biblioteki.

Poznać najwybitniejsze lektury.

Ćwiczenie 2

Rozstrzygnij, w jakim znaczeniu funkcjonuje wyraz *lektury* w wierszu Czesława Miłosza.
Sformułuj tezę i uzasadnij ją na podstawie utworu.

Ćwiczenie 3

Jak na pytanie otwierające wiersz: „jaka korzyść z Ewangelii czytanej po grecku” odpowiada podmiot liryczny? Zapisz w punktach wskazywane argumenty.

W wiersz Czesława Miłosza wpisana jest refleksja o czasie. W jaki sposób poeta interpretuje to pojęcie? Zaznacz odpowiedź.

- ☐ Ważne jest to, czego nie znamy.
- ☐ To, co już się wydarzyło, niczym się nie różni od współczesności.
- ☐ To, co było, już nie wróci.
- ☐ Nie wszystko, co złe, na dobre wychodzi.

Tekst źródłowy do ćwiczenia nr 5

“ *Ewangelia św. Marka*

1. Dotarli na drugi brzeg jeziora, do kraju Gerazeńczyków. 2. Gdy tylko wysiadł z łodzi, zaraz zastąpił Mu drogę człowiek z grobowca, będący w mocy nieczystego ducha. 3. Miał on swoje siedlisko w grobowcu. Nikt nie mógł go związać nawet łańcuchem. 4. Bywał on wielokrotnie zakuwany w dyby i łańcuchy, lecz łańcuchy były przez niego rozrywane, a dyby łamane. Nikt nie mógł dać mu rady. 5. Nocami i dniami wrzeszczał i ranił się kamieniami wśród grobów i gór. Kiedy z daleka zobaczył Jezusa, przybiegł i padł przed Nim w pokłonie. 7. Z wielkim wrzaskiem wołał: „Co się tu do mnie wtrącasz, Jezusie, Synu Boga Najwyższego!? Zaprzysięgam Cię na Boga, nie dręcz mnie!” 8. Rozkazywał mu bowiem: „Wyjdź, duchu nieczysty, z tego człowieka”. 9. Zapytał go też: „Jak ci na imię?” Odpowiedział Mu: „Moje imię Legion, bo wielu nas”. 10. I prosił Go bardzo o to, aby ich nie odsyłał poza tę krainę. 11. A pasło się tam na stoku góry wielkie stado świń. 12. Poprosiły Go zatem mówiąc: „Poślij nas w te świny, abyśmy w nie weszły”. 13. Pozwolił im. Wyszły więc duchy nieczyste i wstąpiły w świny. Wtedy stado – około dwóch tysięcy – rzuciło się

ze stromego urwiska do jeziora i w tym jeziorze utonęło. 14. Jego pasterze uciekli i zanieśli wiadomość do miasta i do wsi. Przybyli zobaczyć, co się stało. 15. Przyszli do Jezusa i zobaczyli, że ów opętany siedzi odziany i przy zdrowych zmysłach, ten właśnie, który miał w sobie „Legion”. Strach ich ogarnął. 16. Świadkowie opowiedzieli im, co się stało z opętanym, a także o świniach. 17. Zaczęli wtedy Go prosić, aby odszedł z ich kraju. 18. Kiedy wsiadał do łodzi, prosił Go ten wcześniej opętany, żeby mógł zostać przy Nim. 19. Nie pozwolił mu, lecz mu powiedział: „Idź do swojego domu, do swoich. Opowiedz im, co Pan dla ciebie uczynił i jak okazał ci litość”. 20. Odszedł i zaczął rozgłaszać w Dekapolu, co Jezus dla niego uczynił. Wszyscy się dziwili.

Źródło: *Ewangelia św. Marka*, [w:] *Biblia Tysiąclecia*.

Ćwiczenie 5

Zapoznaj się z biblijną historią o uzdrowieniu opętanego przez złe duchy i oceń prawdziwość poniższych zdań.

Stwierdzenie	Prawda	Fałsz
Opowieść o opętanym przez duchy nieczyste ukazuje cuda, które czynił Chrystus.	☐	☐
Jezus poprosił złe duchy, żeby opuściły opętanego.	☐	☐
W ewangelijnej historii o opętanym została opisana praktyka kamieniowania jako przejaw rytuału pogańskiego.	☐	☐
Wypędzenie złych duchów obrazuje triumf Jezusa nad wszelkim złem.	☐	☐

Ćwiczenie 6

W jakich sytuacjach realizowane jest dziś „prawdziwe dostojęstwo mowy”? Sformułuj odpowiedź, odnosząc się do wiersza Czesława Miłosza *Lektury*. Podaj przykłady współczesnego korzystania z „dostojęstwa mowy”.

Ćwiczenie 7

Wyjaśnij, jakie, twoim zdaniem, przesłanie niosą ostatnie wersy utworu Miłosza:

*„I tak na każdej stronie wytrwały czytelnik
Dwadzieścia wieków widzi jako dni dwadzieścia
Kres mającego raz kiedyś eonu.”*

Ćwiczenie 8

Zbierz argumenty, które posłużą ci w dyskusji na temat: Czy warto czytać Biblię? Siła i znaczenie słowa biblijnego dziś. Sięgnij do wiersza Miłosza. Zanotuj także własne przemyślenia.

Praca domowa

Na czym polega metafizyczny charakter wiersza *Lektury* Czesława Miłosza? W odpowiedzi wykorzystaj cytaty z artykułu Jana Błońskiego *Duch religijny i miłość rzeczy* zamieszczony w zakładce „Przeczytaj”.

Dla nauczyciela

Autor: Marta Kulikowska

Przedmiot: Język polski

Temat: „Litery trwalsze niż kute w kamieniu” – przesłania wiersza *Lektury* Czesława Miłosza w kontekście tekstów ewangelicznych

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

4) rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego poznane w szkole podstawowej oraz środki znaczeniowe: oksymoron, peryfrazę, eufonię, hiperbolę; leksykalne, w tym frazeologizmy; składniowe: antytezę, paralelizm, wyliczenie, epiforę, elipsę; wersyfikacyjne, w tym przerzutnię; określa ich funkcje;

9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;

13) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty, dostrzega kontynuacje i nawiązania w porównywanych utworach, określa cechy wspólne i różne;

14) przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie jego propozycji interpretacyjnej;

15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;

IV. Samokształcenie.

1. rozwija umiejętność pracy samodzielnej między innymi przez przygotowanie różnorodnych form prezentacji własnego stanowiska;

6. wybiera z tekstu odpowiednie cytaty i stosuje je w wypowiedzi;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności.

Cele operacyjne. Uczeń:

- wyjaśni, czy refleksje poety w obszarze życia duchowego znalazły odzwierciedlenie w jego twórczości;
- określi, jak doświadczenia osobiste poety i jego ocena świata lat 70. XX w. wpływają na przesłanie utworów noblisty;
- odpowie na pytania związane z treścią utworu *Lektury*.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Nauczyciel prosi uczniów o zastanowienie w domu, z czym kojarzy się im słowo *lektura* (mogą sprawdzić różne znaczenia w słowniku).

Faza wprowadzająca:

1. Uczniowie zapoznają się z wierszem *Lektury* Czesława Miłosza zamieszczonym w e-materiale. Następnie chętna osoba czyta głośno początek wiersza. „Zapytałeś mnie, jaka korzyść z Ewangelii czytanej po grecku. / Odpowiem, że przystoi, abyśmy prowadzili / Palcem wzdłuż liter trwalszych niż kute w kamieniu...”. Nauczyciel zadaje

pytanie, co sugerują te słowa (fundamentem obecnego świata jest Biblia, która została napisana literami trwalszymi niż wykute w kamieniu).

2. Nauczyciel wyświetla na tablicy temat lekcji, formułuje cel zajęć oraz kryteria sukcesu.

Faza realizacyjna:

1. Po zapoznaniu się z treścią sekcji „Wprowadzenie” oraz „Przeczytaj” nauczyciel wraz z uczniami przechodzą do analizy wiersza Czesława Miłosza. Uczniowie, odnosząc się do pracy w domu, wyjaśniają, co oznacza słowo *lektura* i jak można rozumieć ten wyraz w kontekście utworu.
2. Uczniowie odpowiadają na pytania:
 - Kim mogą być opętani ludzie, nazwani biesowatymi?
 - Jakie niebezpieczeństwa mogą płynąć z nierozważnego wyznawania jakichkolwiek ideologii?
 - Co oznaczają słowa kończące utwór?
3. Uczniowie przechodzą do sekcji „Film edukacyjny”. Wspólnie z nauczycielem oglądają nagranie tam zamieszczone. Następnie w parach wykonują polecenia 1 i 2. Nauczyciel sprawdza poprawność wykonania zadania.

Faza podsumowująca:

1. Uczniowie samodzielnie wykonują ćwiczenia z sekcji „Sprawdź się”. Później wybrane przez nauczyciela osoby odczytują swoje realizacje zadania. Nauczyciel komentuje wypowiedzi uczniów.

Praca domowa:

1. Na czym polega metafizyczny charakter wiersza Lektury Czesława Miłosza?
W odpowiedzi wykorzystaj cytaty z artykułu Jana Błońskiego *Duch religijny i miłość rzeczy* zamieszczony w zakładce „Przeczytaj”.

Materiały pomocnicze:

- <https://culture.pl/pl/artykul/czeslaw-milosz-sylwetka-tworcza-poezja>
- [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Teksty_teoria_literatury_krytyka_interpretacja/Teksty_teoria_literatury_krytyka_interpretacja-r1981-t-n4_5_\(58_59\)/Teksty_teoria_literatury_krytyka_interpretacja-r1981-t-n4_5_\(58_59\)-s1-3/Teksty_teoria_literatury_krytyka_interpretacja-r1981-t-n4_5_\(58_59\)-s1-3.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Teksty_teoria_literatury_krytyka_interpretacja/Teksty_teoria_literatury_krytyka_interpretacja-r1981-t-n4_5_(58_59)/Teksty_teoria_literatury_krytyka_interpretacja-r1981-t-n4_5_(58_59)-s1-3/Teksty_teoria_literatury_krytyka_interpretacja-r1981-t-n4_5_(58_59)-s1-3.pdf)

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą przed lekcją zapoznać się z multimediami z sekcji „Prezentacja TED”, aby aktywnie uczestniczyć w zajęciach i pogłębiać swoją wiedzę.